

η δέλτος

Τεύχος 4, Ιανουάριος – Ιούνιος 2019 - Έτος 3ο

Επιθεώρηση Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας και Ιστορίας της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Μνήμη Αριστείδη Α. Κουδουνάρη

Γράφουν οι:

Χαράλαμπος Αλεξάνδρου
Γιώργος Γεωργής
Σοφία Θεοδοσίου
Κυριάκος Ιακωβίδης
Αντώνης Κλάφης
Ανδρέας Κοκκινόφτας
Κωστής Κοκκινόφτας
Χρίστος Κ. Κυριακίδης
Πολυξένη Παπαδημητρίου
Μιχάλης Παπαδόπουλος
Μαρίτα Παπαρούση
Θεοδόσης Πυλαρινός
Σπύρος Σακελλαρόπουλος
Χαράλαμπος Γ. Χαραλάμπους
Ανδρέας Χριστοφόρου
Ευάγγελος Μ. Φιακάς
Μαρία Σγουρίδου
Σάββας Σταύρου
Μιχάλης Σταυρή

Κυκλοφορεί δύο φορές τον χρόνο

Η Δέλτος

Επιθεώρηση Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας
και Ιστορίας της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας
Κυκλοφορεί δύο φορές τον χρόνο

Υπεύθυνος Έκδοσης:

Γιώργος Γεωργής

Συντακτική Επιτροπή:

Γιώργος Γεωργής

Αντώνης Κλάψης

Χρίστος Κ. Κυριακίδης

Χαράλαμπος Γ. Χαραλάμπους

Ανδρέας Χριστοφόρου

Σύμβουλοι Έκδοσης:

Παντελής Βουτουρής

Βασίλης Καρδάσης

Ιάκωβος Μιχαηλίδης

Επιμέλεια - Συντονισμός:

Χρίστος Κ. Κυριακίδης

Χαράλαμπος Γ. Χαραλάμπους

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 3 Εκδοτικό Σημείωμα
- 5 Μνήμη Αριστείδη Λ. Κουδουνάρη (1936-2018)
- 7 Κωστής Κοκκινόφτας
Βιοεργογραφικά Μάρκου Γαβριηλίδη
- 13 Πολυξένη Παπαδημητρίου
Το Ευρυβιάδειο Παρθενναγωγείο Λάρνακας και ο
ευεργέτης του Ευρυβιάδης Αντωνιάδης
- 21 Μιχάλης Σταυρή
Νουμπάρ Μαξουτιάν: Μια πρώτη προσέγγιση στη
ζωή και το έργο του
- 33 Χαράλαμπος Γ. Χααραλάμπος
Brewster J. Surridge. Ο «παραστάτης άγγελος»
του συνεργατικού κινήματος στην Κύπρο
- 53 Ανδρέας Χριστοφόρου
Η πραγμάτωση του οράματος της αναβίωσης των
Ολυμπιακών Αγώνων
- 67 Σπύρος Σακελλαρόπουλος
Η συζήτηση για την Ένωση μεταξύ Ελλήνων και
Τούρκων της Κύπρου στο Νομοθετικό Συμβούλιο
- 87 Χρίστος Κ. Κυριακίδης
«Η Κύπρος εις την Ελλάδα. Γεγονός
Τετελεσμένον». Μια δημοσιογραφική επιπολαιό-
τητα ολκής του 1913 και οι επιπτώσεις της
- 93 Κυριάκος Ιακωβίδης
Η επόμενη μέρα της 11^{ης} Νοεμβρίου 1918 στην
Κύπρο: το γιόρτασμα της νίκης και η αναζήτηση
της Ένωσης

ISSN 2547-8753 (print)

Εκτύπωση: Τυπογραφείο NEGRESKO LTD, Βιομηχανική Περιοχή Αραδίππου, Τ.Θ. 45015, 7110
Αραδίππου, Τηλ. 24531112, Φαξ 24531587, email: negresco@negresco.com

Σχεδιασμός εξωφύλλου: Έντυ Αζίζ

Διεύθυνση Αλληλογραφίας: idelitos@hotmail.com, Γ. Χατζηδάκη 4, 1066 Λευκωσία.

Τιμή: 10 ευρώ

Λευκωσία 2019

Το περιοδικό δέχεται αδημοσίευτες προηγουμένως εργασίες σε ηλεκτρονική μορφή, είτε σε cd είτε
στο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο.

Ακολουθείται αυστηρά το μονοτονικό σύστημα.

Οι δημοσιευμένες εργασίες εκφράζουν τις προσωπικές απόψεις των συγγραφέων τους.

Η αναδημοσίευση από το περιοδικό επιτρέπεται με την προϋπόθεση ότι γίνεται παραπομπή σε αυτό.

- 107 Σοφία Θεοδοσίου**
Η υποδοχή των Λευκών Ρώσων προσφύγων από την Εκκλησία και τους χριστιανούς της Κύπρου (1920-1922)
- 127 Αντώνης Κλάσης**
Με το βλέμμα στραμμένο στη Σόφια: το ελληνοτουρκικό Σύμφωνο της Εγκάρδιας Συνεννόησης (14 Σεπτεμβρίου 1933) και η ελληνική εξωτερική πολιτική
- 141 Ανδρέας Κοκκινόφτας**
Κύπρος και Ιρλανδία. Μια ασύμβατη αντιποικιακή σύνδεση στην ευρωπαϊκή περιφέρεια
- 151 Χαράλαμπος Αλεξάνδρου**
«Μερική Ιστορία» του Γιώργου Λεωνίδα. Ένα αδημοσίευτο απομνημόνευμα για την προετοιμασία του αγώνα της ΕΟΚΑ
- 161 Σάββας Σταύρου**
Βερολίνο-Κύπρος. Ένα πρόβλημα με δύο όψεις
- 171 Ευάγγελος Μ. Φιακάς**
ΑΤΤΙΛΑΣ '74. Η επόμενη μέρα για τους εγκλωβισμένους στα κατεχόμενα
- 177 Θεοδόσης Πυλαρινός - Μαρία Σγουρίδου**
Άγνωστες μαρτυρίες για την Επτανησιακή Σχολή: Ένα αθησαύριστο ποίημα του Πέτρου Κουαρτάνου Καλογερά
- 181 Γιώργος Γεωργής**
Η διπλωματική θητεία του Σεφέρη στην Τουρκία
- 189 Μιχάλης Παπαδόπουλος - Μαρίτα Παπαρούση**
Κώστα Μόντη, «William Jarvis Potts»: όταν ο πόνος γίνεται έμπνευση και μήνυμα ανθρωπιάς
- 201 Βιογραφικά σημειώματα συγγραφέων τόμου**
- 207 Βιβλία που λάβαμε**

Εκδοτικό Σημείωμα

*

Το τέταρτο τεύχος της Δέλτος είναι πολυθεματικό, με άρθρα που καλύπτουν ένα ευρύ κύκλο ενδιαφερόντων. Κάποιοι από τους συγγραφείς αγγίζουν θέματα που απέφυγε μέχρι σήμερα η κυπριακή ιστοριογραφία. Η περίοδος της αγγλικής κυριαρχίας, κάτω από το πλέγμα που διαμόρφωσε ο απελευθερωτικός αγώνας, αντιμετωπίζεται ως εποχή καταπίεσης, αυταρχισμού και εκμετάλλευσης. Τα πράγματα όμως δεν είναι έτσι. Οφείλουμε να προσεγγίσουμε την περίοδο με αντικειμενικότητα, απαλλαγμένοι από ιδεοληψίες και προκαταλήψεις. Ο Συνεργατισμός για παράδειγμα υπήρξε κορυφαίος οικονομικός θεσμός που συνέβαλε στην αντιμετώπιση της τοκογλυφίας, στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της υπαίθρου και στην ανακούφιση των χαμηλών εισοδηματικών στρωμάτων. Προβάλλουμε συχνά και σωστά το ρόλο του Ιωάννη Οικονομίδη και του Μάρκου Χαραλάμπους. Παραβλέπουμε τη συμβολή του Benav και του Surridge. Σ' αυτό το τεύχος ο Χαράλαμπος Χαραλάμπους αναδεικνύει τον ρόλο και την προσφορά στο κυπριακό συνεργατικό κίνημα του B.J. Surridge.

Παράλληλα παρουσιάζονται και διάφορες πτυχές του ενωτικού κινήματος στην Κύπρο κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας, που εξετάζονται μέσα από το πρίσμα των εργασιών του Νομοθετικού Συμβουλίου, ή στα πλαίσια του μεταπολεμικού κλίματος και της αρχής της αυτοδιάθεσης των λαών.

Σημαντική είναι και η ανάδειξη καινούργιων στοιχείων τόσο της Επτανησιακής Σχολής, με την παρουσίαση ενός αθησαύριστου ποιήματος του Πέτρου Κουαρτάνου Καλογερά, όσο και του διηγήματος του Κώστα Μόντη για τον William Jarvis Potts.

Ευχαριστούμε τους φίλους και τους συνεργάτες που βοήθησαν να φτάσουμε στο τέταρτο τεύχος, χωρίς οποιαδήποτε οικονομική χορηγία. Η επιβίωση του στηρίζεται στη διάδοση και τη διάθεσή του ανάμεσα στους ιστορικούς και τους φιλόστορους.

Στο επόμενο τεύχος θα υπάρχει ένα αφιέρωμα στον Γιώργο Θεοτοκά, έναν από τους σημαντικότερους εκπρόσωπους και κορυφαίους διανοητές της γενιάς του 1930. Ο Θεοτοκάς με το έργο του έθεσε τις βάσεις της θεωρίας της γενιάς του '30 για την ελληνικότητα, η οποία πηγάζει παράλληλα από την ελληνική και ευρωπαϊκή παράδοση αλλά και από τη σύγχρονη πραγματικότητα.

Όταν έκλεινε αυτό το τεύχος χάσαμε έναν μεγάλο φίλο του περιοδικού και κορυφαίο ερευνητή και ιστοριοδίφη, τον Αριστείδη Κουδουνάρη, που συνέχιζε μια αξιοθαύμαστη ιστοριοδιφική παράδοση με κορυφαίους τον Φίλιο Ζαννέτο, τον Λοΐζο Φιλίππου, τον Νεοκλή Κυριαζή, τον Φοίβο Σταυρίδη και άλλους, με τεράστια προσφορά στον χώρο της ιστορίας και της ιστορίας της λογοτεχνίας.

Το τεύχος είναι αφιερωμένο στη μνήμη του Αριστείδη Κουδουνάρη, ως ελάχιστη έκφραση φόρου τιμής.

Η Συντακτική Επιτροπή

Κυριάκος Ιακωβίδης

Η επόμενη μέρα της 11^{ης} Νοεμβρίου 1918 στην Κύπρο: το γιόρτασμα της νίκης και η αναζήτηση της Ένωσης

*

11 Νοεμβρίου 1918 (στις 11 π.μ.):¹ Μπαίνει σε εφαρμογή η συμφωνία για ανακωχή στο μέτωπο του Α' Παγκοσμίου πολέμου, η οποία υπογράφηκε λίγες ώρες πριν ανάμεσα σε αντιπροσωπείες των Συμμάχων και της Γερμανίας σε ένα βαγόνι στο δάσος της Κομπιέν, μερικές δεκάδες χιλιόμετρα από το Παρίσι.²

Την ίδια μέρα η Αρχιγραμματεία στη Λευκωσία ενημερώθηκε για την υπογραφή της ανακωχής και πληροφόρησε σχετικά τους διοικητές των επαρχιών της νήσου.³ Το απόγευμα με τηλεγράφημα του ειδησεογραφικού πρακτορείου Reuters ενημερώθηκε και ο Τύπος του νησιού για τις εξελίξεις.⁴

Την επομένη της υπογραφής της ανακωχής, ημέρα Τρίτη, οι καμπάνες των εκκλησιών στο νησί ανήγγειλαν το χαρμόσυνο γεγονός, ελληνικές και συμμαχικές σημαίες είχαν κρεμαστεί σε μαγαζιά και οικίες. Στην εκκλησία της Αγίας Νάπας στη Λεμεσό ο δήμος τέλεσε επίσημη-εορταστική δοξολογία. Μετά το πέρας της, λαός και υψηλοί προσκεκλημένοι (ανάμεσά τους και ο Βρετανός διοικητής της πόλης) ζητωκραύγασαν υπέρ των Συμμάχων, με τη Φιλαρμονική του Δήμου να παινίζει τους εθνικούς ύμνους της Γαλλίας, Βρετανίας και Ελλάδας. Ιδιαίτερα ευφρόσυνο ήταν το κλίμα στη Λάρνακα (κυρίως στα προξενεία των νικητών του πολέμου) και στην Αμμόχωστο, λόγω της παρουσίας Βρετανών και Γάλλων στρατιωτών, οι οποίοι με 101 κανονιοβολισμούς εξέφρασαν τη χαρά τους για το γεγονός ότι οι μέρες του πολέμου είχαν επιτέλους τελειώσει.⁵ Η βρετανική διοίκηση στο νησί όρισε ως επίσημη μέρα εορτασμού της ανακωχής το Σάββατο 16 Νοεμβρίου 1918, με όλα τα κυβερνητικά γραφεία να παραμένουν κλειστά.⁶ Την ημέρα εκείνη, επίκεντρο των εορτασμών ήταν η Λευκωσία και πιο συγκεκριμένα ο ναός της Φανερωμένης, όπου το πρωί τελέστηκε δοξολογία χοροστατούντος του αρχιεπισκόπου Κύπρου Κυρίλλου Γ' (1859-1933) και στην παρουσία πλήθους κόσμου, την προσέλευση του οποίου βοήθησε, πέρα από το γεγονός ότι τα κυβερνητικά γραφεία ήταν κλειστά, η απόφαση για αργία των εκπαιδευτηρίων και των τραπεζικών καταστημάτων της πόλης. Στο τέλος της δοξολογίας ο δήμαρχος Λευκωσίας Αχιλλέας Λιασίδης έδωσε το σύνθημα και ακολούθησαν ζητωκραυγές υπέρ των δυνάμεων της Αντάντ και της Ένωσης με την Ελλάδα.⁷

¹ Όλες οι ημερομηνίες στο κείμενο είναι σύμφωνα με το Γρηγοριανό Ημερολόγιο.

² Για τις λεπτομέρειες των διαπραγματεύσεων και της υπογραφής της ανακωχής βλ. Bullitt Lowry, «Negotiating and signing the Armistices» στο Hugh Cecil-Peter H. Liddle (επιμ.), *At the eleventh hour: Reflections, hopes and anxieties at the closing of the Great War, 1918*, Yorkshire 1998, σ. 17-32.

³ Νέον Έθνος, Λάρνακα 3/16 Νοεμβρίου 1918.

⁴ Ένωσις, Λάρνακα 1/14 Νοεμβρίου 1918.

⁵ Νέον Έθνος, Λάρνακα 3/16 Νοεμβρίου 1918· Ελευθερία, Λευκωσία 3/16 Νοεμβρίου 1918 και Ένωσις, Λάρνακα 1/14 Νοεμβρίου 1918.

⁶ Ελευθερία, Λευκωσία 10/23 Νοεμβρίου 1918.

⁷ Πατρίς, Λευκωσία 20 Νοεμβρίου 1918 και Ελευθερία, Λευκωσία 10/23 Νοεμβρίου 1918.

Πάνω-κάτω αυτές ήταν οι πρώτες αντιδράσεις στο νησί μετά την απόφαση για παύση των εχθροπραξιών στο μέτωπο του πολέμου. Ήταν όντως σεμνή τελετή σε σύγκριση με τις σκηνές αλλοφροσύνης, οι οποίες εκτυλίχθηκαν στους δρόμους του Παρισιού και του Λονδίνου (και σε άλλες πόλεις των νικητών του πολέμου) στο άκουσμα της ανακωχής.⁸ Υπάρχει βέβαια λόγος πίσω από το χάσμα στην κλίμακα ενθουσιασμού. Η Κύπρος δεν αποτέλεσε μέρος του πολεμικού σκηνικού του Α' Παγκοσμίου πολέμου και οι κάτοικοί της, με εξαίρεση περίπου 12.000⁹ (στη συντριπτική τους πλειοψηφία Έλληνες, μαζί με ένα μικρό αριθμό Τούρκων, οι οποίοι υπηρέτησαν τους Συμμάχους στο μακεδονικό μέτωπο ως ημιονηγοί), δεν γνώρισαν ποτέ τον όλεθρο που προκάλεσε. Για τους κατοίκους της Κύπρου τα πεδία των μαχών στο Βερντέν (Γαλλία), Σομ (Γαλλία), Κουτ (Μεσοποταμία) ήταν γνωστά μόνο μέσω των εφημερίδων. Η ευλογία της απόστασης από τη βαρβαρότητα του Α' Παγκοσμίου πολέμου εξηγεί και την ειρωνεία ενός συντάκτη της λευκωσιάτικης εφημερίδας *Ελευθερίας*, ο οποίος χαρακτήρισε ως «φαιδρότατους» τους πανηγυρισμούς Γάλλων και Βρετανών στρατιωτών στην Αμμόχωστο μετά την κήρυξη της ανακωχής.¹⁰ Αν ο συντάκτης της *Ελευθερίας* έβλεπε εκ του σύνεγγυς τα «ανθρώπινα ψοφίμια» τα οποία στοιβάζονταν στα πεδία των μαχών του Μεγάλου Πολέμου, πιθανότατα θα έδειχνε περισσότερη κατανόηση στην «φαιδρότητα» των πανηγυρισμών.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα επίπεδα ενθουσιασμού στην Κύπρο μετριάστηκαν και από το γεγονός ότι μαζί με την ειρήνη δεν επήλθε, σε άμεσο χρόνο, και η ολική άρση του στρατιωτικού νόμου, ο οποίος επιβλήθηκε στο νησί στις αρχές του Μεγάλου Πολέμου. Είναι γεγονός ότι η επιβολή του στρατιωτικού νόμου, ο οποίος αποσκοπούσε, ανάμεσα σε άλλα, στην επίταξη των πόρων του νησιού για την εξυπηρέτηση της βρετανικής πολεμικής μηχανής, προκάλεσε προβλήματα στη διαβίωση των κατοίκων. Οι τελευταίοι είδαν το βιοτικό τους επίπεδο να μειώνεται δραματικά στο διάστημα 1914-1918.¹¹ Είναι δυστυχώς αναγκαίο να σημειωθεί ότι είναι εσφαλμένη η άποψη ορισμένων ιστορικών ότι η Κύπρος διήγε περίοδο ευημερίας στα χρόνια του πολέμου,¹² απόδειξη ότι εν καιρώ πολέμου χτίστηκαν δύο πτωχοκομεία (το 1916 στη Λεμεσό και το 1917 στη Λάρνακα), ενώ πριν από τον πόλεμο υπήρχε μόνο ένα κτισμένο, το 1902 (στη Λευκωσία).¹³

Χωρίς χρονοτριβή, ο Τύπος της εποχής ζήτησε, τις ημέρες μετά την υπογραφή της ανακωχής, την άρση του στρατιωτικού νόμου. Η εφημερίδα *Μικρούλα* της Αμμοχώστου διαμαρτυρήθηκε, αφηφώντας την ισχύουσα -από τα

χρόνια του πολέμου- λογοκρισία (ιδιαίτερα ευαίσθητη σε οποιαδήποτε κριτική είχε ως στόχο τη βρετανική διοίκηση στο νησί), για το γεγονός ότι ο σιδηρόδρομος εξακολουθούσε να χρησιμοποιείται στις μεταφορές στρατιωτικού υλικού ζημιώνοντας περαιτέρω τους εμπόρους, οι οποίοι δεν μπορούσαν να μεταφέρουν τα προϊόντα τους.¹⁴ Σε ακόμη πιο θαρραλέα κριτική προχώρησε η εφημερίδα της Λάρνακας *Νέον Έθνος*. Αναρωτήθηκε ποιο νόημα είχαν οι πανηγυρισμοί και οι χαρές για το τέλος του πολέμου αφού αυτός στην πραγματικότητα συνεχίζεται, εννοώντας ότι ο στρατιωτικός νόμος είναι ακόμη σε ισχύ. Και συμπλήρωσε με εμφανή απαισιοδοξία: «Αληθινά θα περάση πολύς ακόμη χρόνος διά να αισθανθώμεν την πραγματικότητα της ειρήνης και να απολαύσωμεν τας ευεργετικές συνέπειας της».¹⁵ Δεν είχε άδικο η λαρνακιώτικη εφημερίδα. Αν και σταδιακά ο στρατιωτικός νόμος άρχισε να καταργείται, ένας σημαντικός αριθμός διατάξεων διατηρήθηκε για αρκετό καιρό μετά την 11^η Νοεμβρίου 1918, και αυτό γιατί σύμφωνα με τους νόμους της βρετανικής διοίκησης η Κύπρος συνέχιζε να βρίσκεται σε εμπόλεμη κατάσταση. Επίσημα, ο στρατιωτικός νόμος ίσχυε μέχρι τα μεσάνυχτα της 31^{ης} Αυγούστου 1921 η οποία ορίστηκε ως η ημερομηνία της επίσημης λήξης του πολέμου.¹⁶

Ως φυσικό επακόλουθο της μάλλον αδικαιολόγητης παράτασης του στρατιωτικού νόμου, αν λάβει κανείς υπόψη ότι μέχρι τα μέσα του 1920 όλες οι ηττημένες δυνάμεις της Κεντρικής Συμμαχίας υπέγραψαν συνθήκες ειρήνης, ήταν οι διαμαρτυρίες του ελληνικού πληθυσμού.¹⁷ Οι τελευταίοι διατηρούσαν την άποψη ότι η παράταση του στρατιωτικού νόμου εξυπηρετούσε τη νομιμοποίηση της καταστολής των ενωτικών εκδηλώσεων. Δεν είχαν άδικο. Και αυτό γιατί η απροκάλυπτη επέμβαση της αποικιακής αστυνομίας προκειμένου να παρεμποδιστούν οι εορτασμοί του ελληνικού λαού στο νησί με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 100 χρόνων από την έναρξη της ελληνικής επανάστασης, έγινε υπό την κάλυψη του στρατιωτικού νόμου.¹⁸

Πάντως, ένας από τους «πολεμικούς» νόμους, ο οποίος καταργήθηκε λίγες μόνο μέρες μετά την 11^η Νοεμβρίου 1918, αυτός της απαγόρευσης των φώτων, τα οποία θα ήταν ορατά από τη θάλασσα¹⁹ (υιοθετήθηκε υπό το φόβο επιδρομής γερμανικών υποβρυχίων), προκάλεσε εκδηλώσεις ενθουσιασμού ανάμεσα στον ντόπιο πληθυσμό, ιδιαίτερα στη Λεμεσό. Δεν θα ήταν υπερβολή να γραφτεί, αν κρίνουμε από τα δημοσιεύματα των εφημερίδων και τις αναφορές για το πλήθος, το οποίο μαζεύτηκε στην προκυμαία της Λεμεσού για να γιορτάσει την επαναφορά του φωτισμού, ότι οι κάτοικοι της παραλιακής πόλης υπήρξαν περισσότερο ενθουσιασμένοι για το γεγονός της φωταψίας παρά για το τέλος του πολέμου.²⁰ Με

⁸ Για τις αντιδράσεις σε Παρίσι και Λονδίνο μετά την ανακοίνωση της ανακωχής βλ. Nicholas Best, *The greatest day in history. How the Great War really ended*, Λονδίνο 2008, σ. 204-219.

⁹ Ο αριθμός προέρχεται μέσα από νεότερες αρχειακές έρευνες του Καθηγητή Πέτρου Παπαπολυβίου. Οι 12.000 Κύπριοι εθελοντές του Α' Παγκοσμίου πολέμου αποτελούσαν κάτι λιγότερο από το 10% του ανδρικού πληθυσμού όλων των ηλικιών στο νησί (139.383, σύμφωνα με την απογραφή του 1911). Βλ. Πέτρος Παπαπολυβίου, *Η κυπριακή παρουσία στην «ένοπλη νύμφη του Θερμαϊκού» στα χρόνια του Μεγάλου Πολέμου*, Θεσσαλονίκη 2018, σ. 23-28.

¹⁰ *Ελευθερία*, Λευκωσία 3/16 Νοεμβρίου 1918.

¹¹ Kyriakos Iakovidis, *Economic and social impact of World War I on Cyprus. A first approach* (υπό έκδοση).

¹² Antigone Heraclidou, «Cyprus's Non-military Contribution to the Allied War Effort during World War I», στο Ashley Jackson (επιμ.), *The British Empire and the First World War*, Λονδίνο 2016, σ. 148.

¹³ Iakovidis, *ό.π.*

¹⁴ *Μικρούλα*, Αμμόχωστος 20 Νοεμβρίου 1918.

¹⁵ *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 3/16 Νοεμβρίου 1918.

¹⁶ Κρατικό Αρχείο Κύπρου (στο εξής ΚΑΚ): SA1:1218/18/1, «Order of his Excellency the High Commissioner in Council» και *Ελευθερία*, Λευκωσία 21 Αυγούστου/3 Σεπτεμβρίου 1921.

¹⁷ Βλ. ενδεικτικά την εφημερίδα *Σάβηγξ*, Λεμεσός 30 Απριλίου/13 Μαΐου 1921.

¹⁸ *Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία 14 Απριλίου 1921 και G.S. Georghallides, *A political and Administrative history of Cyprus 1918-1926. With a survey of the Foundations of British rule*, Λευκωσία 1979, σ. 190-193.

¹⁹ *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 10/23 Νοεμβρίου 1918.

²⁰ *Ελευθερία*, Λευκωσία 10/23 Νοεμβρίου 1918.

το φως στην προκυμαία παρατεινόταν άλλωστε η ψυχαγωγία των Λεμεσιανών, οι οποίοι επιπλέον γλύτωναν και μια από τις πιο συνήθεις αιτίες επιβολής προστίμου από τα στρατιωτικά δικαστήρια την περίοδο του πολέμου,²¹ αφού συχνά έκαναν το λάθος να ανάβουν φώτα στο παραλιακό μέτωπο. Ένα τέτοιο πρόστιμο είχε χρεωθεί πιθανότατα και ο Βασίλης Μιχαηλίδης την ώρα που απολάμβανε την αγαπημένη του συνήθεια (το αλκοόλ) σε ένα μαγαζί κοντά στην παρλία έχοντας αναμμένο το φως.²²

Αυτό βέβαια που προκάλεσε πραγματική φρενίτιδα χαράς ανάμεσα στον ελληνικό πληθυσμό του νησιού ήταν ένα γεγονός το οποίο συνέβηκε λίγες μέρες πριν την υπογραφή της ανακωχής: η είσοδος, μετά τη συνθηκολόγηση των Οθωμανών με τους Συμμάχους (ανακωχή του Μούδρου), του ένδοξου -από τη δράση του στους Βαλκανικούς πολέμους- θωρηκτού «Αβέρωφ» στα Δαρδανέλια και ο αγκυροβολισμός του στην Κωνσταντινούπολη απέναντι από την Αγία Σοφία. Η Μεγάλη Ιδέα, το όνειρο της Κωνσταντινούπολης ως πρωτεύουσας του ελληνικού κράτους και της απελευθέρωσης των αλύτρωτων Ελλήνων από τον οθωμανικό ζυγό ήταν πλέον σε απόσταση βολής. Τα φύλλα των ελληνικών κυπριακών εφημερίδων ενσάρκωναν εκείνες τις ημέρες πλήρως τον παλαμικό στίχο «Παλαιολόγος, εδώ, εκεί, παντού Παλαιολόγος». Ενδεικτικά, η λαρνακιώτη εφημερίδα *Ένωσις* έγραφε ότι δεν θα αργήσει η μέρα «καθ' ην θα ζωντανεύσει ο μαρμαρωμένος Βασιλιάς και θα αναστηθεί ο Παπάς για να τελειώσει την κομμένη λειτουργία».²³ Οι Έλληνες πολιτευτές της Κύπρου, όπως ο Φίλιος Ζαννέτος, έκαναν λόγο εκείνες τις ημέρες ακόμη και για επανασύσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας υπό τη σημαία του ελληνικού κράτους, όπου κομμάτι της θα ήταν και η Κύπρος.²⁴ Ο Ζαννέτος, όπως και οι υπόλοιποι Έλληνες πολιτευτές του νησιού, είχαν αναβάλει, παραμονές του Α' Παγκοσμίου πολέμου, τις ενωτικές κινητοποιήσεις, αποδεχόμενοι ως προτεραιότητα την επίτευξη των ανοικτών εθνικών διεκδικήσεων της ελληνικής κυβέρνησης (Βόρεια Ήπειρος, νησιά του ΒΑ Αιγαίου). Εύλογα θεωρούσαν ότι ήρθε η ώρα να ανταμειφθούν για την υπομονή τους παρόλο που την επομένη του Μεγάλου Πολέμου η Ελλάδα εξακολουθούσε να έχει ανοικτές εδαφικές διεκδικήσεις, οι οποίες μάλιστα παρουσιάζονταν αυξημένες καθώς προστέθηκαν η Θράκη, η Μ. Ασία και τα Δωδεκάνησα.

Η αποστολή πρεσβείας

Ήδη πριν από το τέλος του πολέμου, συγκεκριμένα στις 9 Νοεμβρίου 1918, σε σύσκεψη ανάμεσα στον αρχιεπίσκοπο, τα μέλη της Ιεράς Συνόδου και των Ελλήνων μελών του Νομοθετικού Συμβουλίου, αποφασίστηκε η αποστολή πρεσβείας η οποία θα μετέβαινε στο Λονδίνο και θα ζητούσε την εκπλήρωση της Ένωσης. Μέλη της πρεσβείας ορίστηκαν ο αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Γ' και οι εννιά Έλληνες βουλευτές

²¹ Ενδεικτικά, στην Κερύνηα από τον Μάρτιο του 1917 μέχρι τον Μάρτιο του επόμενου έτους καταδικάστηκαν 593 άτομα με την κατηγορία της παραβίασης της απαγόρευσης ανάμματος φωτών τα οποία ήταν ορατά από τη θάλασσα. ΚΑΚ: SA1:254/1918, «Herewith my annual report on Kyrenia...», 23 Απριλίου 1918.

²² Πέτρος Παπαπολυβίου, «Το τελευταίο πρόστιμο στον Βασίλη Μιχαηλίδη», *Ο Φιλελεύθερος*, Λευκωσία 16 Σεπτεμβρίου 2017.

²³ *Ένωσις*, Λάρνακα 8/21 Νοεμβρίου 1918.

²⁴ *Μικρούλα*, Αμμόχωστος 11 Δεκεμβρίου 1918.

-αν και τελικά ταξίδεψαν οι οκτώ από τους εννιά καθότι ο Ευγένιος Ζήνων δεν ακολούθησε την αποστολή για λόγους υγείας.²⁵ Το ταξίδι της κυπριακής αποστολής εδωθήκε από τον Τύπο της εποχής ως η τελευταία πράξη του εθνικού δράματος του αγώνα για την Ένωση και τα μέλη της πρεσβείας ως οι -μελλούμενοι- κομιστές της. Με αυτές τις προσδοκίες δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η αναχώρηση της πρεσβείας εξελίχθηκε σε εθνική γιορτή: Μεγάλος αριθμός ανθρώπων μαζεύτηκε στους σταθμούς απ' όπου περνούσε η αμαξοστοιχία -με αφετηρία τη Λευκωσία και προορισμό την Αμμόχωστο- η οποία μετέφερε τον αρχιεπίσκοπο και τους βουλευτές Θεοφάνη Θεοδότου, Δημοσθένη Σεβέρη και Νεοπτόλεμο Πασχάλη, προκειμένου να τους δει, έστω και φευγαλέα, και να τους ενθαρρύνει με ζητωκραυγές υπέρ της Ένωσης.²⁶ Στη Λάρνακα οι κάτοικοι της πόλης σημαιοστόλισαν το αυτοκίνητο που θα μετέφερε τους βουλευτές Ν.Κλ. Λανίτη, Νεόφυτο Νικολαΐδη και Φίλιο Ζαννέτο.²⁷ Η Αμμόχωστος, σημείο αναχώρησης της πρεσβείας, υπήρξε το επίκεντρο της εορταστικής ατμόσφαιρας. Η πόλη σημαιοστόλιστηκε με ελληνικές σημαίες, τα μαγαζιά είχαν κλείσει και πλήθος κόσμου έσπευσε να υποδεχθεί τον αρχιεπίσκοπο στον σταθμό του τραίνου. Ο δήμος της πόλης στις 4 Δεκεμβρίου 1918, την προηγούμενη της αναχώρησης της πρεσβείας, παρέθεσε δείπνο προς τιμήν της κυπριακής αποστολής.²⁸ Σε μια από τις προποσεις της βραδιάς η Ελένη Χατζηπέτρου, διευθύντρια του παρθενωγείου Αμμοχώστου και μια από τις πιο σεβάσμιες μορφές της πόλης,²⁹ εξέφρασε την ιερότητα της στιγμής και του καθήκοντος της πρεσβείας:

*Ω, ναι, του Σώζου η σκιά ολόχαρη σας ψάλλει «εμπρός αδελφια γρήγωρα με θάρρος και μ' ελπίδα, εμπρός πετάξατε γοργά κι ένα κλωνάρι δάφνης σας περιμένει ιερό». Με το καλό αδελφια μας στ' ωραίο σας ταξίδι.»*³⁰

Η βεβαιότητα που υπήρχε ότι τα σημεία των καιρών υποδείκνυαν την ολοκλήρωση του εθνικού ονείρου μαρτυρείται επίσης και από ένα -κάπως κωμικό- γεγονός. Στη σπουδή τους να ταξιδέψουν στο Λονδίνο τα μέλη της πρεσβείας δεν έδωσαν την πρόποσα σημασία σε ένα πολύ κτυπητό στοιχείο. Φαίνεται ότι κάποια από τα μέλη της πρεσβείας, και κυρίως ο αρχιεπίσκοπος, δεν είχαν πολύ καλή, ή έστω καλή, γνώση της αγγλικής γλώσσας -εξαίρεση θα πρέπει να θεωρούνται οι βουλευτές Σεβέρης, Θεοδότου, Πασχάλη και Λανίτης, οι οποίοι είχαν πραγματοποιήσει σπουδές στη Βρετανία. Γνωρίζουμε ότι ο αρχιεπίσκοπος στις επαφές του στο Λονδίνο με αγγλόφωνους συνομιλητές χρησιμοποιούσε μεταφραστή,³¹ επιπλέον ο προκαθήμενος της κυπριακής εκκλησίας προνόησε να πάρει μαζί του στο Λονδίνο τον αρχιμανδρίτη Δαμασκηνό Συμυρόπουλο, ο οποίος

²⁵ Χριστίνα-Εβελυν Χριστοδουλίδου, «Η κυπριακή πρεσβεία στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης 1918-1920» στο Γεώργιος Καζαμιάς-Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.) *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Κύπρος. Πρακτικά Συνεδρίου*, Αθήνα 2008, σ. 130 και *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 16 Νοεμβρίου 1918.

²⁶ *Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία 27 Νοεμβρίου 1918.

²⁷ *Αιών*, Πάφος 29 Νοεμβρίου/12 Δεκεμβρίου 1918.

²⁸ *Μικρούλα*, Αμμόχωστος 27 Νοεμβρίου 1918.

²⁹ Αριστείδης Λ. Κουδουνάρης, *Η συμβολή του Αρσασκείου εις την Παιδείαν της Κύπρου*, Λευκωσία 2014, σ. 43.

³⁰ *Μικρούλα*, Αμμόχωστος 27 Νοεμβρίου 1918.

³¹ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 26 Απριλίου 1919.

είχε τη φήμη του καλού γνώστη της αγγλικής γλώσσας.³² Όπως μας πληροφορεί η αλληλογραφία του ευρισκόμενου στο Λονδίνο Κυρίλλου Γ' με τον τοποτηρητή του αρχιεπισκοπικού θρόνου, μητροπολίτη Πάφου Ιάκωβο Αντζουλάτο, ο Σμυρνόπουλος έκανε ιδιαίτερα μαθήματα αγγλικών στη βρετανική πρωτεύουσα σε μέλη της πρεσβείας.³³ Όμως, ακόμη και με τα ιδιαίτερα-εντατικά μαθήματα γλώσσας παραμένει το -εύλογο- ερώτημα: πώς ανέμεναν τα μέλη της κυπριακής αποστολής να κάνουν λομπισμό και να επηρεάσουν τη βρετανική κοινή γνώμη όταν οι μισοί από αυτούς δεν είχαν καν καλή γνώση της γλώσσας; Και είναι πιθανό τα αγγλικά των μελών της κυπριακής πρεσβείας να παρουσίασαν βελτίωση κατά την παραμονή τους στο Λονδίνο, αλλά είναι μάλλον δύσκολο να ειπωθεί το ίδιο και για τη σύνθεση της ηγεσίας των Ελλήνων της Κύπρου.

Η εικόνα της εθνικής ενότητας αμφισβητείται από τους εκπροσώπους του Εθνικού Διχασμού στο νησί

Είναι πολύ εύκολο να πιστέψει κανείς ότι η γενική αισιοδοξία, η οποία υπήρχε παραμονές του ταξιδιού της κυπριακής αποστολής για το Λονδίνο, δεν άφηνε περιθώρια αντιπαραθέσεων στο εσωτερικό μέτωπο. Τα πράγματα όμως δεν ήταν ακριβώς έτσι. Το βενιζελικών φρονημάτων «Προοδευτικό Κέντρο» στη Λάρνακα, με σημαντική τοπική επιρροή λόγω της συμμετοχής σ' αυτό σημαντικών προσωπικοτήτων της πόλης (όπως ο μεγαλοεπιχειρηματίας Γάστων Μαυροΐδης,³⁴ ο Μελής Νικολαΐδης και ο Μιχαήλ Γ. Νικολαΐδης, εκδότης και αρχισυντάκτης αντίστοιχα της τοπικής εφημερίδας *Ηχώ της Κύπρου*),³⁵ διαμαρτυρήθηκε έντονα στον αρχιεπίσκοπο για τη συμμετοχή του συμπολίτη τους Φίλιου Ζαννέτου στην αποστολή της κυπριακής πρεσβείας. Κατά το «Προοδευτικό Κέντρο» ο Ζαννέτος δεν είχε κανένα δικαίωμα συμμετοχής λόγω του ότι κατά τη διάρκεια του πολέμου υποστήριξε τη φιλογερμανική πολιτική του βασιλιά Κωνσταντίνου, εξέφρασε αμφιβολίες για τις φιλελεύθερες αρχές της Αγγλίας και των Συμμάχων, είχε αμφισβητήσει τα δικαιώματα της Ελλάδας στην Κύπρο, επειδή τον Νοέμβριο του 1917 αρνήθηκε να υπογράψει υπόμνημα υπέρ της Ένωσης, το οποίο υποβλήθηκε στον Βενιζέλο,³⁶ επιπλέον εξύβρισε την ελληνική κυβέρνηση και τον, όπως τον χαρακτήριζε, «Μέγαν Πρωθυπουργόν», Ελευθέριο Βενιζέλο.³⁷ Το «Προοδευτικό Κέντρο» κατηγορήσε ακόμη τον Ζαννέτο και για το ότι είχε υποστηρίξει στο παρελθόν την ιδέα ενδιάμεσου σταδίου μέχρι την Ένωση, βολικά ξεχνώντας ότι και

³² ΚΑΚ: SA1:1167/1918, «Λαμβάνω την τιμή να υποβάλω...» και *Αιών*, Πάφος 8/21 Νοεμβρίου 1918.

³³ Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου (στο εξής ΑΙΑΚ), Αρχείον Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ', ΛΕ 3α, «Εβραδύναν μεν να γράψωμεν...», 17/30 Ιανουαρίου 1919.

³⁴ Για τον Γάστων Μαυροΐδη και γενικότερα για την οικογένεια των Μαυροΐδων βλ. Γιώργος Γεωργιάδης, *Η Λάρνακα των Μαυροΐδων και του Εμπορίου 1878-1937. Σπουδές και προσεγγίσεις στη μικροϊστορία μιας πόλης*, Λάρνακα 2009 και Γιώργος Γεωργιάδης, «Οικογένεια Μαυροΐδη: Η πρώτη κυπριακή αστικοποίηση!» στο *Γιώργος Μαυροΐδης, κείμενα για τη ζωή και το έργο του*, Λευκωσία 2004, σ. 9-46.

³⁵ Αριστείδης Λ. Κουδουνάρης, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920, Τόμος Β'*, Λευκωσία 2018, σ. 554-555.

³⁶ Παρασκευή Κατσιάρη, «Όψεις και Ιδιαιτερότητες του Εθνικού Διχασμού στην Κύπρο, 1914-1920» στο M. Rossetto, M. Tsianikas, G. Couvallis and M. Palaktsoglou (eds), *Greek Research in Australia: Proceedings of the Eighth Biennial International Conference of Greek Studies*, Flinders University June 2009, Αδελαΐδα 2011, σ. 501.

³⁷ ΑΙΑΚ, Αρχείον Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ', ΛΣΤ 36, «Το Προοδευτικόν Κέντρον...».

προβεβλημένοι βενιζελικοί, όπως ο συμπολίτης τους Ευάγγελος Π. Χατζηγιάννου, είχαν υποστηρίξει ανάλογες ιδέες στο παρελθόν.³⁸

Ήταν φανερό ότι ο Ζαννέτος πλήρωνε το τίμημα της υπεράσπισης του βασιλιά Κωνσταντίνου και της διαμάχης του με τους βενιζελικούς. Οι πιο πάνω κατηγορίες δεν ήταν εξάλλου άγνωστες στον Ζαννέτο: τις είχε συναντήσει και από έναν άλλο, διακεκριμένο, συμπολίτη του. Συγκεκριμένα, από τον μητροπολίτη Κιτίου και ακραιφνέστερο εκπρόσωπο των βενιζελικών στο νησί, Μελέτιο Μεταξάκη.³⁹ Η σύγκρουση των δύο απασχόλησε ιδιαίτερα την κοινή γνώμη της εποχής φθάνοντας μέχρι και τις αίθουσες των δικαστηρίων. Ήταν στις αρχές του 1917, όταν ο Ζαννέτος διέκοψε, φωνασκώντας, δημόσια ομιλία του Μεταξάκη. Είχε εκνευριστεί όταν άκουσε τον μητροπολίτη Κιτίου να καταδικάζει, ισχυριζόμενος ότι μιλούσε εξ ονόματος των Ελλήνων της Κύπρου, τα αντιαγγλικά και αντιβενιζελικά επεισόδια των οπαδών του Κωνσταντίνου στην Αθήνα.⁴⁰ Ο Μεταξάκης κατέθεσε αγωγή κατά του Ζαννέτου με την κατηγορία της πρόκλησης ανήσυχου κλίματος, το δικαστήριο όμως τον απάλλαξε.⁴¹

Προς απογοήτευση του «Προοδευτικού Κέντρου» ο Βενιζέλος, παρά το ότι προτιμούσε τη μη συμμετοχή στην κυπριακή πρεσβεία από μόνων «αντιδραστικών» (δηλαδή κωνσταντινικών), ήταν εντέλει αντίθετος στην αντικατάσταση του Ζαννέτου.⁴² Ανάλογες απόψεις είχε και ο βενιζελικών φρονημάτων αρχιεπίσκοπος Κύπρου, ο οποίος αποφάσισε να μην ενδώσει στις πιέσεις των ομοϊδεατών του. Γνώριζε ότι αν το έκανε, αν έθετε δηλαδή θέμα συμμετοχής του Ζαννέτου, θα δημιουργούσε αχρείαστες καταστάσεις διχόνοιας και θα έδινε την αφορμή στους Βρετανούς να ισχυριστούν ότι η κυπριακή πρεσβεία δεν εξέφραζε το σύνολο του ελληνικού λαού της Κύπρου. Επιπλέον, αν ο αρχιεπίσκοπος έθετε θέμα συμμετοχής του Ζαννέτου, τότε, θα έπρεπε να το είχε θέσει και για άλλους καθότι ο Ζαννέτος δεν ήταν ο μόνος «κωνσταντινόπληκτος», ο οποίος ήταν μέλος της κυπριακής αποστολής, όπως παρατηρούσε με εμφανή δυσάρεσκεια ο βενιζελόφων αναπληρωτής γενικός πρόξενος της Ελλάδας στην Κύπρο, Αγησίλαος Αρτέμης.⁴³ Ανάλογες εξάλλου ενστάσεις από τους βενιζελικούς στο νησί ηγέρθησαν και για τη συμμετοχή στην πρεσβεία του βουλευτή Λευκωσίας, Θεοφάνη Θεοδότου,⁴⁴ αν και ο αντιβενιζελισμός του Θεοδότου ήταν κατά πολύ ηπιότερος από αυτόν του

³⁸ Για τις «αυτονομιστικές» ιδέες του Χατζηγιάννου βλ. Κυριάκος Ιακωβίδης, «Το αιρετικό πνεύμα: Ο Νικόλαος Καταλάνος και το δημοψήφισμα του 1914. Η πρόταση αυτονομίας», (υπό έκδοση).

³⁹ Ενδεικτικά βλ. «Άλυσος Παραδοξολογιών» στο *Εκκλησιαστικός Κήρυξ*, Έτος Ζ', τχ. 131, Λάρνακα 15 Σεπτεμβρίου 1917.

⁴⁰ Για το επεισόδιο Μεταξάκη-Ζαννέτου βλ. Κατσιάρη, *ό.π.* Γιώργος Γεωργιάδης, «Το Προξενείο της Ελλάδας στην Κύπρο κατά την περίοδο του Διχασμού: Από τις βασιλικές βαπτίσεις στην προξενική αποστασία», στο Γεώργιος Καζαμίας-Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.) *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Κύπρος. Πρακτικά Συνεδρίου*, Αθήνα 2008, σ. 123-124 και Λουκάς Παπαδάκης, *Ο Δέκατος Τρίτος Απόστολος. Πράξεις Μελέτιου Μεταξάκη*, Ηράκλειο 2014, σ. 182-183.

⁴¹ *Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία 28 Φεβρουαρίου 1917.

⁴² Κατσιάρη, *ό.π.* σ. 501 και Διπλωματικό και Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών (στο εξής ΔΙΑΥΕ), Κεντρική Υπηρεσία 1918, φακ. 0 υποφ. 0, «Θα επεθύνουν βεβαίως...», 15 Οκτωβρίου 1918. Βενιζέλος (ευρισκόμενος στο Παρίσι) προς Υπουργείο Εξωτερικών.

⁴³ ΔΙΑΥΕ, Κεντρική Υπηρεσία 1918, φακ. 0 υποφ. 0, «Διά της φράσεως μονομερούς εκλογής αντιπροσώπων...», 25 Οκτωβρίου 1918. Αρτέμης προς Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών.

⁴⁴ ΔΙΑΥΕ, Κεντρική Υπηρεσία 1918, φακ. 0 υποφ. 0, «Το Προοδευτικόν Κέντρον...», 5/18 Οκτωβρίου 1918. Προοδευτικό Κέντρο προς το Γενικό Προξενείο της Ελλάδας στη Λευκωσία.

Ζαννέτου. Ενδεικτικά, ο Θεοδότου δεν είχε πρόβλημα να έρθει σε επαφή με την Προσωρινή Κυβέρνηση Θεσσαλονίκης για το κυπριακό ζήτημα, αντίθετα ο Ζαννέτος αρνούνταν πεισματικά να κάνει κάτι τέτοιο θεωρώντας την ως «αντεθνική».⁴⁵

Η συμμετοχή κωνσταντινικών στην κυπριακή αποστολή θα πρέπει να θεωρηθεί ως απόδειξη ότι το σχίσμα του Εθνικού Διχασμού το οποίο διχοτόμησε την Ελλάδα σε βενιζελικούς και αντιβενιζελικούς, δεν ήταν τόσο βαθύ στην Κύπρο. Και είναι ευνόητο γιατί. Η Κύπρος αν και μιμήθηκε, ως ένα βαθμό, το πνεύμα διχασμού της Ελλάδας, χωριζόμενη σε βενιζελικούς και κωνσταντινικούς, δεν είχε βαθιά και ανεξίτηλα τραύματα (όπως τα Νοεμβριανά του 1916), τα οποία θα «διασφάλιζαν», όπως έκαναν στην Ελλάδα, τη διατήρηση της υψηλής έντασης ανάμεσα στα δύο αντίπαλα στρατόπεδα.⁴⁶ Επιπλέον, το να ήταν κάποιοι αντιβενιζελικός ή βενιζελικός στην Κύπρο δεν συνεπαγόταν, πέραν από κάποιες αβλαβείς αντιδίες, με κάποια σοβαρή επίπτωση στην καθημερινότητα των οπαδών των δύο παρατάξεων, αντίθετα το να ήταν για παράδειγμα κάποιοι δηλωμένοι κωνσταντινικός υπό το καθεστώς της Προσωρινής Κυβέρνησης στη Θεσσαλονίκη⁴⁷ μπορεί και να του στοίχιζε τη ζωή του. Και στο κάτω-κάτω ακόμη και οι δηλωμένοι βενιζελικοί στην Κύπρο, στην πλειοψηφία τους, δεν μπόρεσαν να είναι φανατικά εναντίον του Κωνσταντίνου, όπως παρατηρούσε με λύπη ο Μεταξάκης καθώς επεξηγούσε τον λόγο σε ομοϊδέατες του: «Ο Βασιλεύς Κωνσταντίνος διά τον Κύπριον εξακολουθεί να ήναι ο αναστηθείς μαρμαρωμένος ο δε προφέρων ανευλαβώς το όνομά του ασεβεί εις τα ιερώτατα του Έθνους».⁴⁸ Έτσι, σχετικά εύκολα και σε καιρούς μάλιστα όπου υπήρχε περίσσειμα αισιοδοξίας για το εθνικό ζήτημα η αντιπαλότητα βενιζελικών-κωνσταντινικών μπορούσε, προσωρινά έστω, να μπει στο περιθώριο.

Βέβαια, ο φιλοβενιζελικός Τύπος την επαύριον του πολέμου δεν έχασε την ευκαιρία να θριαμβολογήσει εις βάρος των αντιπάλων του: Η *Σάλπιγξ* της Λεμεσού με εμπακτική διάθεση υπογράμμισε την ψυχρολουσία των «γερμανόπληκτων» στο άκουσμα της νίκης των Συμμάχων.⁴⁹ Ενώ η παφίτικη *Αιών* προειδοποίησε πως παρά την ευφορία για την αναμενόμενη επίτευξη της Ένωσης, δεν πρόκειται να ξεχάσει όσους αμφισβήτησαν στο παρελθόν την «ιδιοφυία του Μεγάλου Πολιτικού» (δηλαδή του Βενιζέλου).⁵⁰ Ενοχλημένη από τα επινίκια των βενιζελικών, η αντιβενιζελικών φρονημάτων εφημερίδα *Μικρούλα*, επισήμανε ότι δεν κερδίζουν τίποτα οι εξυμνητές του Κρητικού πολιτικού με το να απαγορεύουν σε κάθε «μη Βενιζελικό» να εκφέρει άποψη για την τύχη της πατρίδας. Επιπλέον, σε μια προσπάθεια απομυθοποίησης του Βενιζέλου, η *Μικρούλα* υπενθύμισε ότι και ο Κρητικός

⁴⁵ Κατσιάρη, *ό.π.*, σ. 499 και *Σάλπιγξ*, Λεμεσός 24 Μαΐου/6 Ιουνίου 1917.

⁴⁶ Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος, *1915. Ο Εθνικός Διχασμός*, Αθήνα 2015, σ. 270-271.

⁴⁷ Η Προσωρινή Κυβέρνηση συγκροτήθηκε τον Σεπτέμβριο του 1916 υπό τον Ελευθέριο Βενιζέλο με έδρα τη Θεσσαλονίκη. Περιελάμβανε επίσης την Κρήτη, τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου (Σάμος, Ικαρία, Λέσβος, Χίος, Λήμνος), την Κεντρική και Δυτική Μακεδονία. Έτσι η Ελλάδα διαιρέθηκε μεταξύ δύο κυβερνήσεων, των Αθηνών και της Θεσσαλονίκης.

⁴⁸ ΔΙΑΥΕ, Κεντρική Υπηρεσία 1917, φακ. 0 υποφ. 0, «Έλαβον το γράμμα σου και το ανέγγυν με προσοχή...», 6 Δεκεμβρίου 1916. Μεταξάκης προς Προξενείο της Ελλάδας στην Κύπρο (ο παραλήπτης της επιστολής δεν διευκρινίζεται, παρόλα αυτά από το περιεχόμενό της εικάζεται ότι είναι το ελληνικό Προξενείο στην Κύπρο).

⁴⁹ *Σάλπιγξ*, Λεμεσός 7/20 Νοεμβρίου 1918.

⁵⁰ *Αιών*, Πάφος 29 Νοεμβρίου/12 Δεκεμβρίου 1918.

πολιτικός έκανε λάθη κατά τη διάρκεια του πολέμου: έφερε ως παράδειγμα τις πιέσεις του Βενιζέλου υπέρ της συμμετοχής της Ελλάδας στην εκστρατεία της Καλλίπολης (ο Βενιζέλος -εσφαλμένα όπως αποδείχθηκε- πίστευε ότι οι Σύμμαχοι θα επικρατούσαν σύντομα και εύκολα επί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας).⁵¹ Μολαταύτα, οι βενιζελόφρονες δεν είχαν καμιά όρεξη σε περίοδο θριάμβου να ακούσουν για τα λάθη του «Μεγάλου Ηγέτη» τους. Το αντίθετο, σε μια από τις πανηγυρικές δοξολογίες για την υπογραφή της ανακωχής, στη Λευκωσία, καταγράφηκαν περιστατικά οιονεί θρησκευτικής λατρείας προς το πρόσωπο του Κρητικού πολιτικού, όταν άτομα θεάθηκαν να περνούν κάτω από εικόνες του Βενιζέλου.⁵²

Η δημοφιλία του ουλσόνιου πνεύματος

Γιατί τόσο αισιοδοξία με την αναχώρηση της πρεσβείας; Ήταν δικαιολογημένη η προσμονή; Είναι γεγονός ότι υπήρχαν αρκετοί λόγοι πίσω από την οπτιμιστική διάθεση των Ελλήνων της Κύπρου: Κατ' αρχάς η ίδια η στάση των Βρετανών, οι οποίοι κατά τη διάρκεια του πολέμου δεν αποθάρρυναν τις ενωτικές ελπίδες,⁵³ η βρετανική προσφορά παραχώρησης της Κύπρου στην Ελλάδα, το 1915,⁵⁴ με την οποία ο ελληνικός πληθυσμός της Κύπρου συνέχισε να διατηρεί την ελπίδα ότι η προσφορά θα μπορούσε να επαναληφθεί,⁵⁵ οι διαβεβαιώσεις του Βενιζέλου στο τέλος του πολέμου για σύντομη και αίσια κατάληξη στο κυπριακό ζήτημα,⁵⁶ και ασφαλώς η διάχυτη αίσθηση που υπήρχε ανάμεσα στους Έλληνες της Κύπρου ότι οι Βρετανοί θα τους ανταπέδιδαν τη συμβολή τους στη συμμαχική νίκη.

Ανάμεσα στους τόσους λόγους προσδοκίας, υπήρχε ακόμη ένας: ο Αμερικανός πρόεδρος Woodrow Wilson και οι διακηρύξεις του, ήδη από την περίοδο του πολέμου, περί του δικαιώματος ελευθερίας και αυτοδιάθεσης όλων των χωρών.⁵⁷ Στα τέλη του 1918 κάθε εγγράμματος Έλληνας της Κύπρου είναι μάλλον απίθανο να μη γνώριζε ποιος ήταν ο Wilson αφού το όνομά του και η αρχή του περί αυτοδιάθεσης των λαών ήταν σχεδόν σε κάθε δημοσίευμα-άρθρο του ελληνικού κυπριακού Τύπου, το οποίο αφορούσε το ενωτικό αίτημα.⁵⁸ Δεν χρειάζεται ιδιαίτερο ταλέντο στη φαντασία προκειμένου να αντιληφθεί κανείς ότι αν ο Wilson επέλεγε

⁵¹ *Μικρούλα*, Αμμόχωστος 8 Ιανουαρίου 1919.

⁵² *Μικρούλα*, Αμμόχωστος 13 Νοεμβρίου 1918.

⁵³ Andrekos Varnava, «British Military Intelligence in Cyprus during the Great War» στο *War in history*, τχ. 19 (3) 2012, σ. 368.

⁵⁴ Κατά τη διάρκεια του πολέμου, συγκεκριμένα τον Οκτώβριο του 1915, η Βρετανία προσέφερε στην Ελλάδα -θέλοντας να τη δελεάσει προκειμένου να εγκαταλείψει την ουδετερότητα και να ταχθεί στο πλευρό της- την Κύπρο. Τη γενναϊόδωρη προσφορά των Βρετανών απέρριψε ο βασιλιάς Κωνσταντίνος και ο πρωθυπουργός του Αλέξανδρος Ζαΐμης. Βλ. C.M. Woodhouse, «The offer of Cyprus: October 1915» στο *Greece and Great Britain During World War I. First Symposium organized in Thessaloniki (December 15-17, 1983) by the Institute for Balkan Studies in Thessaloniki and King's College in London*, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 77-97.

⁵⁵ Robert Holland-Diana Markides, *Οι Βρετανοί και οι Έλληνες. Αγώνες εξουσίας στην ανατολική Μεσόγειο, 1850-1960*, Αθήνα 2007, σ. 326 και Altay Nevzat, *Nationalism amongst the Turks of Cyprus: The First Wave*, Oulu 2005, σ. 248.

⁵⁶ Χριστοδουλίδου, *ό.π.*, σ. 140.

⁵⁷ Erez Manela, *The Wilsonian Moment, Self Determination and the International Origins of Anticolonial Nationalism*, Νέα Υόρκη 2007, σ. 22.

⁵⁸ Βλ. ενδεικτικά: *Ένωσις*, Λάρνακα 22 Νοεμβρίου/5 Δεκεμβρίου 1918· *Μικρούλα*, Αμμόχωστος 6 και 20 Νοεμβρίου 1918.

ως σταθμό την Κύπρο κατά την περιοδεία του διάρκειας πέντε εβδομάδων στην Ευρώπη (πραγματοποιήθηκε μετά το τέλος του πολέμου) θα γνώριζε αποθεωτικής υποδοχής από τους Έλληνες κατοίκους της, ανάλογη με αυτή που απολάμβανε σε κάθε σταθμό του ταξιδιού του στην Ευρώπη.

Πιθανότατα, ο ενθουσιασμός από τη ρητορική περί αυτοδιάθεσης επισκίασε μία άλλη διακήρυξη του Αμερικανού προέδρου εκείνη την περίοδο, πολύ λιγότερο εύηχη στα αυτιά των Ελλήνων της Κύπρου: Συγκεκριμένα, το 12^ο από τα περίφημα 14 σημεία που εισήγαγε ο Αμερικανός πρόεδρος στο διεθνές πολιτικό σκηνικό έκανε λόγο για διατήρηση της κυριαρχίας του τουρκικού τμήματος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτό σήμαινε, ανάμεσα σε άλλα, διατήρηση της κυριαρχίας της στα εδάφη της Μ. Ασίας.⁵⁹ Ο ελληνικός Τύπος στο νησί φαίνεται να υποβάθμισε τη σημασία του 12^{ου} σημείου, παρόλο που αυτό υπήρξε ένα από τα κύρια προτάγματα των Οθωμανών αξιωματούχων στις διαβουλεύσεις με τους νικητές του πολέμου για το μέλλον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.⁶⁰

Την ίδια περίοδο, μια άλλη προσωπικότητα της παγκόσμιας πολιτικής σκηνής μιλούσε επίσης για την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών, ο Λένιν. Ο ηγέτης των μπολσεβίκων ήταν μάλιστα ο πρώτος που εισήγαγε τον όρο αυτοδιάθεση, ενώ το δικαίωμα των λαών για πολιτικό αυτοπροσδιορισμό συμπεριλήφθηκε στο σοβιετικό σύνταγμα του 1918⁶¹ -ο Wilson ουσιαστικά αντέγραψε τον όρο και τον ενέγραψε στο πολιτικό του λεξιλόγιο.⁶² Κάπως αναμενόμενα, καμιά εφημερίδα στο νησί δεν προέβαλε τον Λένιν ως φωνή των καταπιεσμένων λαών και καμιά δεν του αφιέρωσε διθύραμβους ανάλογους με αυτούς που αφιέρωναν στον Αμερικανό πρόεδρο. Αυτό οφείλεται στο ότι ο Λένιν δεν απολάμβανε τη διεθνή εμβέλεια και, κυρίως, αναγνώριση την οποία απολάμβανε εκείνη την περίοδο ο Wilson. Επιπλέον, το όνομα Λένιν δεν προκαλούσε ευχάριστα αισθήματα στο νησί. Αυτό ίσχυε ιδιαίτερα για τις φιλοβενιζελικές εφημερίδες.⁶³ Οι τελευταίες κατέκριναν τον Λένιν λόγω της απόφασής του να εγκαταλείψει τον πόλεμο στο πλευρό των Συμμάχων και να υπογράψει ειρήνη με τη Γερμανία (Brest-Litovsk).⁶⁴ Βέβαια, δεν θα πρέπει να γίνει το λάθος να καταλογιστεί η αντιδημοτικότητα του Λένιν ανάμεσα στην πλειοψηφία

του ελληνικού πληθυσμού στο νησί, στα τέλη του 1918, σε κάποιο αίσθημα αντικομμουνισμού. Και αυτό γιατί οι Κύπριοι δεν είχαν παρά αμυδρή αντίληψη για το τι πρόσβευαν οι μπολσεβίκοι επαναστάτες έναν χρόνο περίπου μετά την κατάληψη των χειμερινών ανακτόρων.⁶⁵

Ο ελληνικός κυπριακός Τύπος φρόντισε -πέρα από την αρχή της αυτοδιάθεσης- να αναπαράγει και το μήνυμα του Wilson περί επικράτησης διαρκούς ειρήνης.⁶⁶ Είναι πάντως αξιοσημείωτο ότι την ώρα που οι ελληνικές εφημερίδες στο νησί υπογράμμιζαν την αναγκαιότητα ειρήνης στο νέο μεταπολεμικό κόσμο ταυτόχρονα καλούσαν σε νέο πόλεμο για κατάληψη της Μικράς Ασίας και της Κωνσταντινούπολης, προς ικανοποίηση του εθνικού ονείρου. Χωρίς κανείς εκείνη την περίοδο να το αντιλαμβάνεται αυτή η επιθυμία για νέους πολέμους βρισκόταν σε αρμονία με ένα μεγάλο μέρος της Ευρώπης, ιδιαίτερα την κεντροανατολική, όπου οι εμπόλεμες συγκρούσεις συνεχίστηκαν και μετά το τέλος του Μεγάλου Πολέμου.⁶⁷ Οι ανεκπλήρωτοι εθνικισμοί δεν ήταν άλλωστε προνόμιο μονάχα των Ελλήνων του νησιού την επαύριον του πολέμου, αλλά μέρος μιας μακράς λίστας για το μακρύ μήκος της οποίας ευθύνονταν οι διευθετήσεις των νικητών του Μεγάλου Πολέμου.

Την 19^η Ιουλίου 1919, επίσημη αργία στην Κύπρο, ημέρα παρελάσεων, μαζικών δοξολογιών, λαός και Βρετανοί απολάμβαναν εν αφθονία μπράντι και μπύρα γιορτάζοντας μέχρι αργά τη νύκτα το επίσημο τέλος του πολέμου (με την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης ανάμεσα στη Γερμανία και τους Συμμάχους στις Βερσαλλίες, 28 Ιουνίου 1919).⁶⁸ Εκείνη την ημέρα η ελληνική κοινότητα είχε ακόμη έναν λόγο συμμετοχής στο εορταστικό πνεύμα της ημέρας. Είχε να κάνει με την άφιξη του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη τον Μάιο του 1919. Καθόλου αναπάντεχα, λίγο μετά τον εορτασμό του επίσημου τέλους του πολέμου, οι Έλληνες της Κύπρου ζήτησαν από τη βρετανική διοίκηση την άδεια για να καταταγούν στον ελληνικό στρατό και να προελάσουν μαζί του στο μικρασιατικό έδαφος. Το αίτημα κατάταξης στον ελληνικό στρατό ήταν ένας ακόμη

⁵⁹ Robert Gerwarth, *The Vanquished. Why the First World War Failed to End, 1917-1923*, Λονδίνο 2017, σ. 211.

⁶⁰ Eugene Rogan, *Η πτώση των Οθωμανών. Ο Μεγάλος Πόλεμος στη Μέση Ανατολή 1914-1920*, Αθήνα 2016, σ. 390.

⁶¹ Αντώνης Μπρεδήμας, *Αυτοδιάθεση λαών και εδαφικές διεκδικήσεις*, Αθήνα 1986, σ. 18.

⁶² Manela, *ό.π.*, σ. 42.

⁶³ Αντίθετα, ορισμένες αντιβενιζελικές εφημερίδες σχολίασαν θετικά την Οκτωβριανή Επανάσταση και το πρόσωπο του Λένιν. Από τις αντιβενιζελικές εφημερίδες, οι οποίες είδαν ευνοϊκά τις εξελίξεις στη Ρωσία ξεχωρίζει η περίπτωση της εφημερίδας *Αλήθεια* της Λεμεσού όπου ο γνωστός για την εποχή αρθρογράφος της Δημητρός Μ. Δημητριάδης, προοδευτικό μυαλό και από τους πρωτοπόρους του δημοτικισμού στο νησί, βλέπει στη Ρωσία τη γένεση νέων ιδεών και καλωσορίζει την πτώση του τσαρισμού. Βλ. *Αλήθεια*, Λεμεσός 19 Απριλίου 1918. Ευμενή διάθεση απέναντι στην Οκτωβριανή Επανάσταση είχε και η αντιβενιζελική εφημερίδα *Νέον Έθνος*. Βλ. Πέτρος Παπαπολυβίου «Οκτωβριανή επανάσταση και Κύπρος», *Ψηφίδες Ιστορίας. Σημειώματα για την ιστορία της Κύπρου στην εφημερίδα «Ο Φιλελεύθερος»*, 2006-2016, Λευκωσία 2017, σ. 88-89.

⁶⁴ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 13 Ιουλίου 1918. Οι αρνητικές αντιδράσεις του φιλοβενιζελικού Τύπου στο πρόσωπο του Λένιν εντοπίζονται και στο άρθρο Χρήστος Αλεξάνδρου, «Η μπολσεβίκικη επανάσταση στον κυπριακό Τύπο» στο Γιώργος Γεωργής-Γιάννος Κατσουρίδης (επιμ.), *Η κυπριακή αριστερά στην πρώτη περίοδο της βρετανικής αποικιοκρατίας: Εμφάνιση, Συγκρότηση, Εξέλιξη. Πρακτικά Συνεδρίου 24-25 Απριλίου 2012*, Αθήνα 2013, σ. 32.

⁶⁵ Αξίζει να σημειωθεί ότι η έλλειψη πληροφόρησης για τα γεγονότα στη Ρωσία συνέβαλε στην ευμενή διάθεση της Εκκλησίας της Κύπρου, ή έστω ενός μέρους της, στα γεγονότα της Οκτωβριανής Επανάστασης. Η Κυπριακή Εκκλησία είχε, βέβαια, πολύ καλή δικαιολογία για την επίδειξη συμπάθειας: Το νέο καθεστώς στη Ρωσία διακηρύσσοντας ότι δεν είχε επεκτατικές βλέψεις έναντι άλλων χωρών έβαζε τέλος στον διαρκή φόβο του ελληνισμού για κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τη Ρωσία, αφήνοντας τον δρόμο ορθόδοξο στην Ελλάδα. Βέβαια, λίγο αργότερα -συγκεκριμένα κατά την περίοδο του ρωσικού εμφύλιου- η Εκκλησία της Κύπρου τάχθηκε ανοικτά κατά των μπολσεβίκων, επηρεαζόμενη από τον αθεϊσμό των Ρώσων επαναστατών και τις προσπάθειες υποβάθμισης του ρόλου της Ρωσικής Εκκλησίας. Βλ. «Το λήξαν Έτος» στο *Εκκλησιαστικές Κήρυξ*, Έτος Ζ', τχ. 138, Λάρνακα 31 Δεκεμβρίου 1917, σ. 627. *Κυπριακός Φύλας*, Λευκωσία 30 Οκτωβρίου 1918 και Κυριάκος Ιακωβίδης, «Ρώσοι πρόσφυγες στην Κύπρο (1920-1922)», *Επετηρίδα της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών*, τόμ. ΙΒ', Λευκωσία 2016, σ. 312.

⁶⁶ *Μικρούλα*, Αμμόχωστος 22 Ιανουαρίου 1919.

⁶⁷ Χαρακτηριστικές περιπτώσεις της επικράτησης πολεμικής ατμόσφαιρας στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου πολέμου είναι: Ο Ρωσικός Εμφύλιος (1918-1921), η επανάσταση των Σπαρτακιστών στη Γερμανία (1919), ο πόλεμος μεταξύ Ουγγαρίας και Ρουμανίας (1918-1920), η σύγκρουση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Δυτικής Ουκρανίας με την Πολωνία (1918-1919) και οι πολεμικές διαμάχες γερμανικών παραστρατιωτικών οργανώσεων (Freikorps) με τους μπολσεβίκους στη Βαλτική (1919). Για τις πολεμικές συγκρούσεις και δράσεις στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο βλ. Gerwarth, *ό.π.*

⁶⁸ Βλ. τη σχετική αλληλογραφία στο ΚΑΚ: SA1:884/1919.

αντικατοπτρισμός της Ευρώπης μετά το τέλος του πολέμου: από τη μια ο εορτασμός της ειρήνης με την υπογραφή συμφωνιών ανάμεσα σε νικητές και ηττημένους και από την άλλη η εν όπλοις Ευρώπη, κυρίως η Κεντρική και Ανατολική, προς ικανοποίηση ανεκπλήρωτων εθνικών ιδεωδών.

Η αντιμετώπιση του σύννοκου στοιχείου

Μέσα στο κλίμα εθνικού αναβρασμού, το οποίο δημιούργησε η προσμονή της Ένωσης, η μειονότητα των Τούρκων είχε κάθε λόγο να είναι ανήσυχη από τις κινητοποιήσεις των Ελλήνων και την αποστολή πρεσβείας. Πάντως δεν έμεινε άπραγη. Η τουρκική ηγεσία στο νησί εξέφρασε τη βούληση -ως απάντηση στις ενέργειες των Ελλήνων- για αποστολή δικής της πρεσβείας στο Λονδίνο προκειμένου να διαμαρτυρηθεί ενάντια στο ενδεχόμενο της Ένωσης.⁶⁹ Η πρόταση δεν υλοποιήθηκε, αλλά αυτό δεν εμπόδισε τους Τούρκους της Κύπρου από το να καταστήσουν σαφές στη βρετανική διοίκηση την αντίθεσή τους στις επιθυμίες της ελληνικής κοινότητας. Ταυτόχρονα επανέφεραν ένα αίτημα το οποίο εξέφρασαν *ad nauseam* στο παρελθόν: την επιστροφή του νησιού στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.⁷⁰ Τώρα, πόσο πολύ οι ηγέτες της τουρκικής κοινότητας πίστευαν ότι ήταν εφικτό να επιστραφεί η Κύπρος στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία εκείνη την περίοδο βρισκόταν υπό την εποπτεία των Συμμάχων, είναι ένα καλό ερώτημα. Η δήλωση της επιθυμίας τους θα πρέπει να θεωρηθεί κενού περιεχομένου, η οποία περισσότερο έγινε υπό την ανάγκη έμφασης της εναντίωσής τους στις ενωτικές ορέξεις των Ελλήνων. Εξάλλου, οι Βρετανοί δεν ανησυχούσαν ιδιαίτερα από τη ρητορική των Τούρκων.⁷¹ Η τουρκική κοινότητα του νησιού υπήρξε άλλωστε υποδειγματική, στη μεγάλη της πλειοψηφία τουλάχιστον, στην αφοσίωσή της προς τη Βρετανική Αυτοκρατορία κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου.⁷²

Από την άλλη, η ελληνική κοινότητα αισθανόμενη ότι είχε έρθει η ώρα της εθνικής λύτρωσης δεν είχε καμιά διάθεση να λάβει υπόψη τα αισθήματα του σύννοκου στοιχείου: Η εφημερίδα *Ένωσις*, πληροφορούμενη τα διαβήματα των Τούρκων της Κύπρου μετά τη λήξη του πολέμου, τους υπέδειξε, με άκομφο τρόπο είναι η αλήθεια, να «καθήσουν ήσυχτοι» και να αναμένουν τα αγαθά που θα προκύψουν από την οσονούπω προσάρτηση του νησιού στην Ελλάδα!⁷³ Ακόμη, ο λεμεσιανός πολιτευτής Ιωάννης Κυριακίδης προσπάθησε -σε πιο συμφιλίωτικό τόνο- να καθησυχάσει τους Τούρκους συμπατριώτες του, υπογραμμίζοντας ότι δεν έχουν τίποτα να φοβούνται από ενδεχόμενη υπαγωγή της Κύπρου στο ελληνικό κράτος. Για να τους καθησυχάσει ακόμη περισσότερο έφερε ως παράδειγμα την ικανοποίηση των Οθωμανών στη Μακεδονία από τη διαβίωσή τους υπό ελληνική διοίκηση.⁷⁴ Δεν γνωρίζουμε τι εικόνα είχε από τη διαβίωση των Οθωμανών στην Μακεδονία ο Κυριακίδης, αλλά είναι μάλλον δύσκολο να διαπιστώσει κανείς την οποιαδήποτε ικανοποίηση ανάμεσα στους χιλιάδες Οθωμανούς της Μακεδονίας, οι οποίοι εγκατέλειψαν τα σπίτια τους εξαιτίας της αντιμετώπισης των ελληνικών

⁶⁹ KAK: SA1:1167/1918, «I have the honour to forward a copy...», 24 Δεκεμβρίου 1918.

⁷⁰ Nevzat, *ό.π.*, σ. 248-249.

⁷¹ Στο ίδιο, σ. 255.

⁷² KAK: SA1:70/1918, «On behalf of the Moslems of Cyprus...».

⁷³ *Ένωσις*, Λάρνακα 15/28 Νοεμβρίου 1918.

⁷⁴ *Σάβηνξ*, Λεμεσός 12/25 Δεκεμβρίου 1918.

τοπικών αρχών.⁷⁵ και είναι εξίσου εύκολο να καταλάβει κανείς τι είδους απήχηση είχαν τέτοια επιχειρήματα στην τουρκική κοινότητα.

Επιλογικά

Η κατάληξη της κυπριακής πρεσβείας είναι ιστοριογραφικά γνωστή. Ξεκινώντας από το βάθρο του ενθουσιασμού ολοκλήρου του ελληνικού πληθυσμού της Κύπρου κατέληξε σε άσκοπη περιοδεία δύο χρόνων (τα τελευταία μέλη της κυπριακής αποστολής επέστρεψαν τον Νοέμβριο του 1920),⁷⁶ η οποία συν τοις άλλοις αποδείχθηκε και ιδιαίτερη πολυέσθη: Ενδεικτικά, τα έξοδα της κυπριακής αποστολής κατά τον πρώτο χρόνο παραμονής της στο Λονδίνο ήταν κάτι παραπάνω από τα έξοδα του δήμου Αμμοχώστου, του δεύτερου μεγαλύτερου σε πληθυσμό δήμου του νησιού, κατά το τελευταίο έτος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.⁷⁷ Το υψηλό κόστος της κυπριακής αποστολής προκάλεσε τα πρώτα κύματα δυσφορίας ανάμεσα στους Έλληνες της Κύπρου, ιδιαίτερα όταν μαθεύτηκε ότι κάποια από τα μέλη της πρεσβείας ξόδευαν το υστέρημα -που έδινε ο λαός στους εράνους για οικονομική ενίσχυση της πρεσβείας- σε λουτροθεραπείες στη Γαλλία.⁷⁸ Παρόλα αυτά, οι λουτροθεραπείες δεν ήταν το μεγάλο πρόβλημα. Η προοπτική επιτυχίας της πρεσβείας ήταν εξ αρχής καταδικασμένη λόγω της απόφασης του Βενιζέλου να μην συμπεριλάβει την Κύπρο στις επίσημες διεκδικήσεις της Ελλάδας στο Συνέδριο της Ειρήνης και της άρνησης των Βρετανών να συζητήσουν οποιαδήποτε μεταβολή του καθεστώτος στο νησί.

Αβίαστα κάποιοι από τη βολική θέση του παρόντος είναι πολύ εύκολο να κατηγορήσει την ηγεσία των Ελλήνων της Κύπρου για καλλιέργεια φρούδων -όπως αποδείχθηκε- ελπίδων και για την αφέλεια να εξαρτήσουν την υλοποίηση των προσδοκιών τους από την «αγγλική τιμή»,⁷⁹ πιστεύοντας ότι οι Βρετανοί είχαν την πρόθεση να ανταμείψουν τη συνεισφορά της Κύπρου στη νίκη των Συμμάχων. Στον πειρασμό της «εύκολης» κριτικής ενέδωσε πάντως ο θυρλικός ηγέτης του ιρλανδικού αγώνα για ανεξαρτησία, Michael Collins: με επιστολή του, τον Ιούλιο του 1919 στον επικεφαλής της κυπριακής πρεσβείας, αρχιεπίσκοπο Κύπρου Κύριλλο Γ', φρόντισε να του υποδείξει πόσο λάθος είχε να επενδύσει τόσα πολλά στη βρετανική δικαιοσύνη και τιμότητα.⁸⁰ Όμως, ακόμη και αν ο Collins ήταν αρκετά σοφός ώστε να μην εμπιστεύεται τους Βρετανούς, το ίδιο δεν μπορούν να πουν και χιλιάδες

⁷⁵ Βέβαια, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Βενιζέλος προσπάθησε να εφαρμόσει την αρχή της ισονομίας όσον αφορά την αντιμετώπιση των μουσουλμάνων Τούρκων της Μακεδονίας, αλλά ήταν αδύνατο να ελέγξει τις τοπικές αρχές και να βάλει τέλος στη βιαιότητα την οποία ασκούσαν εις βάρος των μουσουλμάνων. Μαυρογορδάτος, *ό.π.*, σ. 202.

⁷⁶ Πέτρος Παπαπολυβίου, «Κύπρος 1909-1922. Η "πολιτική κρίση" του 1912» στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, 6^{ος} Τόμος. Η Εθνική ολοκλήρωση, 1909-1922. Από το κίνημα στο Γουδί ως τη Μικρασιατική Καταστροφή, Αθήνα 2003, σ. 301.

⁷⁷ Συγκεκριμένα, τα έξοδα του δήμου Αμμοχώστου ανέρχονταν σε 3291 λίρες και της κυπριακής αποστολής σε 3573 λίρες. KAK: SA1:252/1919, «I have the honor to submit the annual report on this District...», 2 Απριλίου 1919 και ΑΙΑΚ, Αρχείο Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ', ΛΖ' 129, «Συνολικός ισολογισμός εισπράξεων και δαπανών της Κυπριακής Αποστολής», 17/30 Δεκεμβρίου 1919.

⁷⁸ ΑΙΑΚ, Αρχείο Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ', ΛΕ' 11, «Σεβασμιότατε εν Χριστώ αδελφέ Άγιε Πάφου...», 7/20 Αυγούστου 1919.

⁷⁹ *Σάβηνξ*, Λεμεσός 7/20 Νοεμβρίου 1918.

⁸⁰ Κυριάκος Ιακωβίδης, «Ο Michael Collins και η Κύπρος», Γιώργος Γεωργής και Γιώργος Καζαμίας (επιμ.), *Ιρλανδία-Κύπρος: Παράλληλοι δρόμοι, Κοινές Επιδιώξεις*, Λευκωσία 2013, σ. 130-141.

συμπατριώτες του, οι οποίοι κατατάχθηκαν στο πλευρό των Βρετανών έχοντας την ελπίδα ότι οι τελευταίοι θα παραχωρούσαν -μετά το τέλος του πολέμου- αυτοδιοίκηση (Home Rule) στην Ιρλανδία.⁸¹ Και αυτοί, όπως και οι λαοί άλλων βρετανικών αποικιών (π.χ. Ινδία, Αίγυπτος), πίστεψαν ότι το παράσημο της συστράτευσης με τους Βρετανούς θα ήταν η γενναιοδωρία των τελευταίων στην εξυπηρέτηση των εθνικών τους στόχων. Καταλαβαίνει κανείς ότι θα ήταν πολύ δύσκολο η ηγεσία των Ελλήνων της Κύπρου να ήταν σοφότερη, πολύ πιο διορατική και λιγότερο εύπιστη.

Επιπλέον, οι Έλληνες της Κύπρου δεν ήταν οι μόνοι που είχαν την αφελή - όπως φάνηκε- έμπνευση να αποστείλουν αντιπροσώπους με σκοπό την ικανοποίηση των εθνικών τους βλέψεων. Ένας μεγάλος αριθμός πρεσβειών συνέρρευσαν στη Διάσκεψη της Ειρήνης στο Παρίσι έχοντας την πίστη ότι ο νέος κόσμος, ο οποίος προέκυψε από τον Μεγάλο Πόλεμο, είχε χώρο για τα όνειρά τους περί αυτοδιάθεσης. Γιατί η Κύπρος θα έπρεπε να ήταν εξαίρεση στη διεθνή νόρμα της εποχής και τα όνειρα των αποικιακών λαών για αυτοδιάθεση; Όπως και να έχει, μετά την αποτυχία της πρεσβείας η ηγεσία των Ελλήνων της Κύπρου φρόντισε και έγινε σοφότερη. Τον Οκτώβριο του 1921 η Β' Παγκύπρια Εθνοσυνέλευση υιοθέτησε την πολιτική της μη συνεργασίας με τους Βρετανούς, ενισχυμένη και από την προέλαση του ελληνικού στρατού στο έδαφος της Μ. Ασίας.⁸² Θα της έπαιρνε όμως αρκετά χρόνια να συνειδητοποιήσει αυτό που αντιλήφθηκαν πολύ γρηγορότερα από αυτήν αρκετές -«εξαπατημένες» από τις βρετανικές υποσχέσεις- αποικίες: ότι ο μόνος τρόπος για να λύσουν τις διαφορές τους με τους Βρετανούς ήταν η προσφυγή στα όπλα.

⁸¹ Stephen Garton, «Οι αυτοκυβερνώμενες κτήσεις, η Ιρλανδία και η Ινδία» στο Robert Gerwarth-Erez Manela (επιμ.), *Αυτοκρατορίες σε πόλεμο 1911-1923*, Αθήνα 2014, σ. 233-234 και Robert Kee, *Ireland. A History*, Λονδίνο 1995, σ. 155.

⁸² Κυριάκος Ιακωβίδης, «Το Εθνικό Συμβούλιο της Κύπρου πριν και μετά τη Διάσκεψη της Λωζάννης- Η σύντομη διαδρομή από την παντοδυναμία στην παρακμή και η αντίδραση (1921-1925)» στο Γιώργος Γεωργής-Χρίστος Κ. Κυριακίδης-Χαράλαμπος Γ. Χαράλαμπος (επιμ.), *Λωζάννη 1923. Διαχρονικές προσεγγίσεις και εκτιμήσεις*, Αθήνα 2017, σ. 123-124.